

Дијана Бореновић, архивиста

Историјски архив Суботица

Архив и истраживачи и ми

Историјски архиви у Републици Србији¹ су институције културе и установе заштите које обављају архивску делатност² на територији за коју су надлежни. Рад и активности Историјских архива одређује више Закона,³ од којих је значајан и већ дуго очекивани нови Закон о архивској грађи и архивској делатности Републике Србије,⁴ којим су између осталог утврђени систем заштите архивске грађе и документарног материјала, услови и начин коришћења архивске грађе. У члану 2. овог Закона, пише да је архивска грађа, као документарни материјал који се трајно чува, одабрани изворни, а у недостатку изворног и сваки репродуковани облик документа или записа који су настали радом и деловањем државних органа и организација, органа територијалне аутономије, и јединица локалне самоуправе, установа, јавних предузећа, ималаца јавних овлашћења, привредних друштава, предузетника, лица која обављају регистровану делатност, верских заједница, као и других правних или физичких лица, а од трајног су значаја за културу, уметност, науку, просвету и друге друштвене области, без обзира на то када и где су настали, и да ли се налазе у установама заштите културних добара или ван њих, и без обзира на облик и носач записа на коме су сачувани.⁵

Историјски архив Суботица је надлежан на територији општине Суботица, Бачка Топола и Мали Иђош, и у својим географским оквирима обавља своју архивску делатност и чува архивску грађу 549 фондова којих тренутно има, што је укупно 7629 дужних метара грађе.⁶

¹ Историјски архиви у Србији чине мрежу архива Републике Србије. Државни архив Србије је централна и матична установа, као и Архив Војводине и Архив Косова и Метохије као матичне установе и покрајински архиви.

² Закон о архивској грађи и архивској делатности Републике Србије, Службени гласник републике Србије бр. 6/2020, од 24. јануара 2020, стр. 31, члан 2, **Архивска делатност** заштите архивске грађе и документарног материјала обухвата: истраживање, проналажење и евидентирање; прикупљање, преузимање, чување и стручно одржавање архивске грађе; проучавање, сређивање и обраду архивске грађе; спровођење мера заштите; израду информативних средстава, вредновање и категоризацију, коришћење, излагање и објављивање архивске грађе; надзор над чувањем и заштитом архивске грађе и документарног материјала који се налази ван архива и друге послове утврђене овим законом.

³ Закон о култури „Службени гласник РС“, бр. 47 од 10. маја 2021. Закон о културним добрима „Службени гласник РС“, бр. 35 од 8. априла 2021.

⁴ Службени гласник републике Србије бр. 6/2020, од 24. јануара 2020.

⁵ Исто.

⁶ Извештај о раду Историјског архива Суботица за 2020. годину, дел. бр. 01-62/21 од 17.2.2021.

Доступност и коришћење грађе

Коришћење архивске грађе у Архивима је такође регулисано Законом.⁷ Њена и доступност и заштита је веома важна, и мере ова два фактора се преклапају. Њено сређивање, чување, информативна средства, публикавање, итд., па коначно и дигитализација,⁸ омогућују и обезбеђују њену и заштиту и доступност и видљивост.

Године 2013. покренута је Е архива на сајту ИАСу, којој је претходила дигитализација индекса црквених матичних књига које се чувају у ИАСу. Међутим, и пре тога смо у Архиву дигитализовали грађу на одређени начин, за потребе истраживача, архивиста или неког пројекта. Званичне препоруке у вези са дигитализацијом које за сада архиви имају, јесу Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији⁹ и Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа.¹⁰ Е-архива¹¹ је онлајн база податка којој се може приступити преко веб сајта нашег Архива, и која садржи део дигитализоване грађе фонда 451, Збирка црквених матичних књига (1687–1949) и то индексе матичних црквених књига. Године 2020. у новембру месецу, додат је и део дигитализоване грађе фонда 478, Збирка државних матичних књига, тачније индекси матичних књига (крштених, венчаних, умрлих) за територију Суботице до 1919. године.¹² У Е-архиви се налази 19.227 дигитализованих снимака, и сви одговарају квалитету и облику препорученом Смерницама. Ово је један од најбољих примера у пракси, како се заштита и доступност грађе корисницима, преклапају. Поред истраживања Индекса преко Е архиве, у Читаоници архива су доступне за прегледање и све црквене и државне матичне књиге у електронском облику, које су дигитализоване у ИАСу, или планом дигитализације, или планом неког пројекта.¹³

⁷ Закон о архивској грађи и архивској делатности Републике Србије, Службени гласник републике Србије бр. 6/2020, од 24. јануара 2020, члан 38–44.

⁸ Дигитализација грађе и културног наслеђа генерално у Србији је изузетно актуелна из оправданих и познатих разлога. Упитно је колико је могуће планове испунити и циљеве постићи у условима тренутним.

⁹ Република Србија, Министарство културе и информисања, *Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији*, септембар 2017

¹⁰ *Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа*, Службени гласник РС бр. 76/2018 од 12.10.2018.

¹¹ Корисник који жели да приступи подацима у Е-архиви, мора да се региструје. Након попуњавања формулара о основним подацима, уписује се сврха истраживања, место и презиме које се претражује, након чега истраживач бира корисничко име и лозинку, са којима може да приступи бази података. Постоје Услови коришћења које корисник мора да прихвати да би приступио Е-архиви. Након попуњавања формулара, администратор странице одобрава или одбија захтев, о чему ће истраживач бити обавештен путем имејл адресе коју је написао при пријави.

¹² Дигитализовани снимци су груписани по основним одредницама – по месту, вероисповести, црквеној општини, врсти индекса (крштење, венчање, смрт), граничним годинама, абедици односно азбуци. Основне одреднице за истраживање су на три језика (српски, мађарски, енглески), али је крајњи документ на изворном језику. На сваки дигитализован снимак је постављен водени жиг у облику логоа Историјског архива Суботица.

¹³ Данас су све матичне књиге које се налазе у Архиву дигитализоване. Снимци су обрађени за употребу и доступни истраживачима преко рачунара у Читаоници Архива. Око 60% фонда је скенирано у Градској библиотеци, а остатак је скениран у Архиву Wookee 4 Kiosk Color скенером, који је Архив добио путем пројекта сарадње са Музејом Холокауста у Вашингтону. Ова сарадња је један од пројеката сарадње ИАСу са другим институцијама, којим се такође остварује дигитализација наше грађе. Грађа

Читаоница Архива

Архивска грађа похрањена у нашем архиву, доступна је за истраживање физички преко Читаонице архива.

Архивску грађу може да истражује сваки пунолетни држављанин Србије под условима одређеним Правилником о коришћењу архивске грађе у Историјском архиву Суботица. Читаоницу је отворена сваког радног дана изузев понедељка од 9.30 до 13.30, а прима до 12 истраживача. Страни држављани који желе да истражују, морају да добију дозволу за истраживање. Уколико су спречени да дођу у Архив, постоји могућност да се изврши истраживање теме која их интересује и да им пошаљемо фотокопије или скенирана документа. У условима пандемије ковида 19 2020. године, читаоница није радила, у складу са мерама које су власти увеле, а попуштањем тих мера, читаоница је примала по 2 истраживача, уз придржавање препорука за сигурност. За истраживање је доступна сва архивска грађа за коју су урађена информативна средства. Није доступна несређена, оболела архивска грађа за коју није урађена копија и грађа чије је коришћење ограничио стваралац или правни наследник приликом предаје грађе у Архив. Пријава за истраживање се може обавити и мејлом, или лично у самој Читаоници. Приликом пријављивања у читаоницу добија се матични лист корисника, који треба да попуните и информативна средства о архивској грађи. Када се истраживач одлучи за грађу неког фонда или збирке, попуниће захтев за издавање архивске грађе у који ће између осталог уписати своје име, име фонда чију грађу жели да истражујете, назив пројекта и сврху истраживања. Једним захтевом се може користити грађа само једног фонда а грађа се може користити 10 дана, после тога мора да се обнови захтев. Уколико се истражује ради писања стручног рада или књиге, истраживач је обавезан да Архиву пошаље примерак када он буде објављен. Архивска грађа је културно добро и њена заштита је регулисана Законом о културним добрима и бројним подзаконским актима. Она се ни на који начин не сме оштетити, отуђити или уништити! Са оригиналним документима истраживач мора пажљиво руковати. По њима се не сме писати, гужвати их, цепати или красти. Такви поступци су кажњиви а од Архива се може добити забрана даљег истраживања.

У Читаоници се могу користити и књиге из библиотечког фонда Архива. Библиотека Историјског архива Суботица спада у категорију специјалних библиотека, те је усмерена на развијање и унапређивање основних задатака и циљева Архива. Фонд библиотеке представља додатак архивском фонду и корисницима служи као допунски материјал при истраживању и изради научних и стручних радова. Књижна и некњижна грађа коју поседује библиотека Архива тематски је првенствено оријентисана на завичајну историју (друштвене и политичке прилике, школство, здравство, привреда,

која се том приликом обрађује је она која је пројектом обухваћена и потребна. Један од примера је сарадња са Familysearch организацијом, за коју дигитализујемо грађу из разних фондова, која садржи генеалогске податке.

култура...) и област архивистике.¹⁴ Она у свом фонду има наслова и ... издања архивске и историографске периодике.¹⁵

Истраживачи

Профил истраживача који долази је разнолик, као и врста и теме истраживања. Детаљније квалитативне и квантитативне анализе би се могле и требале радити у вези са тим, не само ради унапређења рада саме Читаонице, него у због прилагођавања процедура којима су изложени и истраживачи и архивисти у целокупном процесу истраживања, дакле од физичке присутности истраживача, преко проналажења извора, ишчитавања докумената, разговора и консултацијама са архивистима, као и коначне експлоатације историјских информација од значаја за актуелну тему. Међутим, у овом раду смо се бавили општим информацијама о нашим истраживачима, у смислу бројности и грађе која се највише користи, у последњих 10 година.

Година	Број корисника архивске грађе преко читаонице (домаћих + страних)	Број истраживачких дана
2011.		
2012.	142 (129+13)	541
2013.	105 (+9)	569
2014.	95 (84+11)	396
2015.	101 (98+3)	576
2016.	88 (80+8)	386
2017.		
2018.	98 (91+7)	281
2019.	115 (106+9)	172
2020.	58 (57+1)	87

Најчешће коришћени фондови за истраживање у Читаоници су у последњих 10 година скоро увек исти. С обзиром да теме за које се истраживачи интересују највише

¹⁴ Јелена Цветић, *Библиотечки фонд Историјског архива Суботица*, у: *Ex Pannonia* 21, Суботица 2017, 91–92.

¹⁵ ¹⁵ Извештај о раду Историјског архива Суботица за 2020. годину, дел. бр. 01-62/21 од 17.2.2021.

укључују породично стабло, позната архитектура Суботице и околине, познате и јавне личности у животу града и њихов живот и рад, уметност и култура града кроз историју итд., ови фондови су најбољи извор података који су сачувани. То су следећи фондови:

Ф. 2, Градско веће Суботица 1861–1918.

Ф. 3, Картографска збирка

Ф. 47, Градско поглаварство Суботица 1918–1941.

Ф. 60, Градско начелство слободног ктатјевског града – Суботица 1941–1944.

Ф. 68, Градски народни одбор Суботица 1944–1955.

Ф. 88, Срески комитет Савеза Комуниста Србије 1945–1965.

Ф. 261, Магистрат повлашћене краљевско коморске вароши – Сент Марија (Суботица) (1743–1779); 1701–1782.

Ф. 272, Магистрат сл.кр.града Суботица 1779–1850.

Ф. 273, Градско начелство суботица 1849–1861.

Ф. 275, Збирка пројеката

Ф. 451, Збирка црквених матичних књига Суботица, Палић, Бајмок, Чантавир 1687–1949.

Ф. 478, Збирка државних матичних књига 1895–1910.

Наши истраживачи о нама

За потребе овог рада, замолили смо неке од наших истраживача који су нас посетили у текућој години, да поделе неке своје утиске. Неки од њих су код нас први пут, а неки су дугогодишњи истраживачи. Њихови утисци нам дају увид у ток мисли истраживача, и тиме олакшавају одређене процедуре.

Анкета је садржала следећа питања:

1. Када сте први пут дошли у контакт са Историјским архивом Суботица и зашто?
2. Какви су били први утисци?
3. Колико сте дуго истраживали у Архиву тј. да ли сте се враћали да истражујете више пута?
4. Шта би у односу на ваше искуство променили/додали/одузели?
5. Шта је било најбоље а шта најгоре у вашем боравку/раду/истраживању/искуству у Историјском архиву?

Ово су одговори истраживача:

Акош Кубичковић, историчар, професор у средњој техничкој школу „Иван Сарић“ Суботица, Србија

1. Било је то лето 2018. године. Као историчар, радио сам на пројекту Месне заједнице Хајдуково и Удружење „Рожа Шандор“ са Хајдукова. Циљеви истраживања су били теме из локалне историје.

2. Овако из ретроспективе сматрам да тада као тек свршени историчар био сам донекле припремљен за рад/истраживање у једном историјском архиву, па тако могу рећи да су утисци били добри. Нисам се претерано збунио неко сам се одмах бацио на истраживање.

3. Од те 2018. године редовно одлазим у Архив. То су одласци на годишњем нивоу у неколико периода, у зависности од истраживане теме.

4. Прво променио бих моменат или време када сам кренуо да истражујем у Архиву, јер данас мислим да сам требао да кренем раније, јер би нека знања које сам стекао у тој институцији били су ми потребни и раније. Колико сам приметио дигитализација грађе је у току, али иде доста споро. Мислим да је Архиву у Суботици потребан помоћ у смислу техничке подршке да би ту дигитализацију могу брже да спроводе.

5. Понекад када истражујете у Архиву, и знате шта тражите, а дуго времена не наилазите на то, онда то уме да буде мало фрустрирајуће. Конкретно имао сам неке случајеве када је неки предмет био уведен у индекс али није био сачуван, па сам остао ускраћен за тај извор. Оно што је позитивно јесте атмосфера која влада у Архиву, пријатна и топла. Колеге из Архива су стално на располагању, увек помажу када треба и имају корисне савете. Имам све похвале за колектив Историјског архива у Суботици.

Маргарета Башаргин, докторка родних студија, професорка немачког језика у основној школи „Јован Јовановић Змај”, Суботица, Србија

1. У јесен 2019. године сам дошла први пут у Историјски архив Суботица да пронађем податке о једној знаменитој жени из Суботице, Јеврејке др Маргите Херцл (Суботица, 1900 – Бања Лука, 1942). Идеја је била да истражим њено детињство и школовање у вишеконфесионалној, вишенационалној и вишејезичној Суботици како бих утврдила слојевитост и променљивост њеног језичког и културног идентитета, а са циљем да допуним постојеће већ објављена податке о њеном животу у Бањалуци. На крају сам захваљујући прикупљеним архивским и документационим подацима заједно са Дашом Гајић најпре презентовала рад „Др Маргита Херцл (1900–1942) – антифашисткиња и лекарка“ на Научној конференцији са међународним учешћем Научнице у друштву, 11–13. фебруара 2020. године, Српска академија наука и уметности, Етнографски институт САНУ, Београд, а потом је исти и објављен у зборнику радова.

Ово је био увод у моја даља архивска истраживања која користим у оквиру дугорочно осмишљеног пројекта Знамените жене Суботице, најпре о знаменитим Јеврејкама Суботице, а потом и о антифашисткињама Суботице: скојевке, партизанке, АФЖовке.

2. Била сам пријатно изненађена добром комуникацијом за тимом који ради у Архиву, али не мање и доступношћу архивске грађе за коју сам проценила да ми је потребна. Тим ме је увек усмеравао и „обучавао“ шта и како да трагам. На сваки мој захтев добила сам потврдан одговор и стручну подршку. Хвала.

3. На ово сам делимично одговорила питањем 1. Додала бих да се од првог сусрета враћам са новим пројектним идејама и истраживањима архивске грађе и намера ми је да будем стална „гошћа“ Архива на неким будућим истраживањима која планирам.

4. Ништа, немам предлога додатних.

5. Најбоље од свега је управо што је атмосфера сарадничка и пријатељска, што учимо једни од других и подстичемо се међусобно. Такође сам, како сам напоменула, одушевљена доступношћу архивске грађе, љубазношћу и услужношћу тима. Чак многим препоручујем да користе услуге читаонице.

Оливер Пејић, студент докторских наука, European University Institute (Firence),
Трбовље, Словенија

1. Током истраживачког боравка у Србији у јулу 2021. године приликом којег сам обишао више војвођанских архива у сврху сакупљања грађе за своју докторску тезу.

2. Имао сам мање потешкоће са проналажењем просторија архива унутар здања због недостатка ознака.

3. 4 дана.

4. Иако архив већ сада располаже импресивном количином дигитално доступних аналитичких и сумарних инвентара, сматрам да би било од велике користи да их се изради и објави што више – посебно ако можда већ постоје у рукопису па би процес дигитализације тражио само њихово прекуцавање.

5. Као најбоље истакнуо бих пре свега љубазност особља, пристојне услове за рад те богата помоћна средства (инвентари итд.) који јако олакшавају истраживање. Експлицитно негативних искустава са архивом нисам имао, но можда ваља споменути да је сразмерно висока дневна тарифа која се наплаћује (страним?) посетиоцима нешто са чиме се нисам сусрео у другим српским архивима које сам обилазио (Сомбор, Нови Сад). Ти би обично тражили само наплату за фотографисање архивских материјала, која обично не би достигала своте која се дневно наплаћује у ИАСу.

Марко Сенте, доктор медицине, Суботица, Србија

1. Први пут сам био у архиву 1995/6. године. У жељи да истражим историјат оториноларинголошке службе у Суботици, била су ми потребни сачувани документи, који су ми значајно помогли да допуним дотадашње спознаје, и напишем једну малу монографију штампану 1997.

2. Одлични, веома љубазно, предусретљиво особље. Остали су ми у дивном сећању.

3. Вратио сам се пре нешто више од годину дана, од када релативно често долазим.

4. Задовољан сам третманом, нисам имао потребе размишљати о томе да било шта мењам

5. Па, за сада, нема лоших искустава! Моја искуства су за сада веома позитивна, а захваљујући подршци и разумевању запослених уверен сам да ће таква и остати.